

بررسی اثر تحریم ها بر محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران و ارائه راهکارهای کاهش تأثیر آن

سعید لاریجانی^۱

محمد علی مطلبی کربکندی^۲

رضا بحرینی^{۳*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۸/۱۶

چکیده

پدیده تحریم برای ج.ا. ایران پدیده تازه و نوظهوری نیست و با توجه به ضعف های تاریخی کشور در حوزه اقتصادی، دشمنان تحریم اقتصادی را بهترین روش برای ایجاد ضربه به کشور انتخاب نموده اند. در این راستا پژوهش حاضر اثر تحریم ها بر محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران را بررسی نموده و به ارائه راهکارهایی برای کاهش اثرات آن پرداخته است. در این پژوهش پس از دسته بندی تحریم ها، برای بررسی محیط کسب و کار از شاخص های ده گانه سهولت انجام کسب و کار و تحلیل پست استفاده گردید، سپس مکانیزم تأثیر گذاری تحریم ها بر محیط کسب و کار بررسی و با توجه به اطلاعات به دست آمده، اقدام به بیان راهکارهای متناسب جهت کاهش تأثیر تحریم ها بر محیط کسب و کار گردیده شد. برای بررسی و رتبه بندی اهمیت شاخص ها، پرسشنامه ای طراحی و در اختیار خبرگان قرار گرفت و با دو تن از صاحب نظران این حوزه مصاحبه انجام گردید و برای تحلیل داده ها از آزمون های تی و فریدمن استفاده شد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که تأثیر تحریم ها بر نرخ ارز، رشد اقتصادی، متحدان تجاری در سطح بین الملل بیش از سایر عوامل است. همچنین مهم ترین راهکارهای شناسایی شده جهت کاهش تأثیر تحریم ها را می توان اجرایی سازی سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی، تقویت شرکت های دانش بنیان، اصلاح فضای کسب و کار کشور و کاستن از مجوزهای دولتی، نام برد.

واژگان کلیدی: تحریم، محیط کسب و کار، شاخص های شروع کسب و کار، تحلیل پست.

^۱ دانشجوی دکتری اقتصاد، دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (larijani.saeed@gmail.com)

^۲ دکتری مدیریت راهبردی، دانشکده مدیریت راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران.

(Mam1342@chmail.com)

^۳ دانشجوی دکتری مدیریت بازرگانی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین، قزوین، ایران. نویسنده

مسئول. (reza_bah@yahoo.com)

۱. مقدمه

به طور کلی تحریم فعالیتی است که به وسیله یک یا چند بازیگر بین‌المللی (مجرى تحریم)، علیه یک یا چند کشور دیگر (هدف تحریم)، به منظور مجازات این کشورها، با اهداف محروم ساختن آنها از انجام برخی مبادلات یا وادار ساختن آنها به پذیرش هنجارهایی معین و مهم، اعمال می‌شود. از آنجا که تحریم‌های اقتصادی هزینه‌های کمتری از راه اندازی جنگ‌ها دارند، به صرفه است که کشورها تا حد امکان با استفاده از اهرم‌های اقتصادی به هدف خود دست پیدا کنند (کردسمن، ۲۰۱۱). برنامه هسته‌ای ایران از سال ۸۵ و به دنبال ارجاع پرونده کشور از آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به شورای امنیت، وارد مرحله جدیدی گردید. کشورهای غربی به بهانه توقف فعالیت‌های هسته‌ای ایران و جلوگیری از دستیابی ایران به صلاح هسته‌ای، اقدام به تحریم کشور و ارجاع پرونده هسته‌ای به شورای امنیت سازمان ملل کردند. تمرکز عمده این تحریم‌ها بر مسایل اقتصادی بوده (زمانی، ۱۳۹۲) و می‌توان گفت عمده تحریم‌ها علیه جمهوری اسلامی ایران پس از وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ شکل گرفت و در دوران جنگ تحمیلی گسترده‌تری یافت و در پی چالش بر سر برنامه صلح آمیز هسته‌ای ایران شدت گرفت (بهروزی فر، ۱۳۹۳).

از طرفی با عنایت به شرایط تحریمی تحمیلی به نظام کشورمان، بخش قابل توجهی از مقتضیات رشد اقتصادی کشور در گروهی بهبود و مناسب سازی فضای کسب و کار است. بر اساس قانون کسب و کار، به هر نوع فعالیت تکرار شونده و مشروع اقتصادی به قصد کسب منافع اقتصادی، کسب و کار گفته می‌شود. بحث محیط کسب و کار و شرایط آن نیز موضوعی نسبتاً نو در محافل اقتصادی به شمار می‌آید. تحولات این حوزه در سالیان اخیر سرعت فزاینده‌ای به خود گرفته است (یاوری، ۱۳۸۹). این مفهوم پس از نافرجامی سیاست‌ها و مدل‌های توسعه اقتصادی نظیر تعدیل اقتصادی و خصوصی سازی، از اواخر دهه ۱۹۹۰ مورد توجه سیاستگذاران اقتصادی قرار گرفت. این مفهوم شامل عواملی است که در مدیریت بنگاه‌ها مؤثرند؛ اما خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها قرار دارند. صاحبان شرکت‌ها و کسب و کارها برای حفظ و یا حصول به موقعیتی پایدار و مشتریان دایمی و بیشتر، نیازمند آگاهی از این تغییرات به منظور کسب آمادگی‌های مورد نیاز هستند (سید نورانی، ۱۳۸۸).

در نتیجه، با توجه به شدت فشارهای خارجی و تحریم‌های یکجانبه از یک طرف و اهمیت شناخت و بررسی دقیق و علمی فضای کسب و کار جهت سیاست‌گذاری صحیح اقتصادی در شرایط تحریمی برای مقابله با این تأثیرات از طرف دیگر و نیز کمبود مطالعه جامع در این زمینه، ضرورت بررسی اثر تحریم‌ها بر محیط کسب و کار ج.ا.ایران و ارایه راهکارهای مناسب جهت کاهش تأثیر آنها و همچنین احصاء شاخص‌ها یا عوامل مؤثر بیش از پیش آشکار می‌نماید. هدف از این تحقیق نه صرفاً بزرگ جلوه دادن توانایی دشمن و یا اظهار ناتوانی خود، بلکه شناخت و ارایه راهکارهای مناسب برای مقابله با دسیسه‌های دشمن است. لذا بر ما واجب است با نگاهی واقع بینانه و به دور از افراط و تفریط نسبت به وضعیت تحریم‌ها، تأثیر آنها را بر محیط کسب و کار بررسی نماییم. نگاه تفریطی، نگاهی است که اعتقاد به اینکه تحریم‌ها می‌تواند اثرگذار باشد ندارد و آن را بی اثر می‌داند و همین نگاه سبب شکل‌گیری نوعی رخوت و حساس نبودن نسبت به

پدیده تحریم می‌گردد. از طرف دیگر، در نگاه افراطی حل همه چیز را در برداشتن تحریم می‌بیند. به این معنی که هر اتفاقی بخواهد بیفتد و یا هر تحول اقتصادی بخواهد روی دهد به تحریم‌ها منوط می‌شود. در نتیجه، با توجه به مشکلاتی اقتصادی کشور و آگاهی دشمنان نظام از این موضوع و پاشنه آشیل قرار دادن آن در وضع تحریم‌های هدفمند، ضرورت توجه همه جانبه و جامع به این مقوله ضروری می‌نماید. با توجه به آنچه بیان شد، هدف اصلی در این تحقیق بررسی اثر تحریم‌ها بر محیط کسب و کار ج.ا.ایران و ارزیابی راهکارهای مناسب جهت کاهش تأثیر آنها می‌باشد. همچنین در این پژوهش به بررسی انواع و ابعاد تحریم‌های اعمال شده بر علیه جمهوری اسلامی ایران و بررسی ابعاد و مولفه‌های محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران که از تحریم‌ها تأثیر می‌پذیرند پرداخته می‌گردد. سپس رتبه‌بندی اثر تحریم‌ها بر ابعاد و مولفه‌های محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران انجام پذیرفته و پس از آن به ارزیابی راهکارهای مناسب جهت کاهش تأثیر پذیری محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران از تحریم‌ها می‌پردازد.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. مبانی نظری پژوهش

۲-۱-۱. تحریم و انواع آن

«هنری بنین» و «رابرت گلیبین» تحریم را دستکاری در روابط اقتصادی به منظور دستیابی به اهداف سیاسی توصیف می‌کنند که جامعه را مجبور به تغییر سیاست یا حکومت خود می‌کند. امروزه، تحریم‌ها یکی از ابزارهای اقتصادی و سیاسی برای تحمیل خواسته‌های یک کشور و یا به عبارتی تأمین منافع آن به وسیله کشور دیگر است. در این حالت کشور بزرگ و صاحب نفوذ در دنیای سیاست و اقتصاد قادر خواهد بود با اعمال محدودیت بر روی اقتصاد کوچک‌تر از خود، هزینه‌های اقتصادی و سیاسی بر آن کشور تحمیل کند و این وضعیت در صورت همراهی سایر بازیگران مهم اقتصادی و سیاسی در جهان با کشور بزرگ تحریم‌کننده ابعاد جدی‌تری به خود می‌گیرد (زهرانی، ۱۳۸۹). تحریم‌ها صرف نظر از موفقیت و شکست در دستیابی به هدف غایی، بر بخش‌های مختلف اقتصادی همچون سرمایه، تجارت، اشتغال، رشد اقتصادی، محیط کسب و کار و ... تأثیرگذار هستند (احمدی، ۱۳۸۲). در بحث تحریم، اصولاً تحریم‌ها زمانی با کارایی برای کشور تحریم‌کننده همراه خواهند بود که اولاً، هزینه سنگین بر کشور تحت تحریم تحمیل نماید؛ ثانیاً فشار اقتصادی را به فشار سیاسی مؤثر تبدیل کنند و تغییرات مورد نظر را در رفتار و یا ماهیت رژیم تحت تحریم بوجود آورند؛ ثالثاً، هزینه‌ای که بر اقتصاد کشور تحت تحریم تحمیل می‌کند به مراتب بیشتر از هزینه آن برای اقتصاد کشور تحریم‌کننده باشد (اشرفی، ۱۳۹۰). این روش در مقایسه با سایر ابزارها و سیاست‌های ممکن از مطلوبیت بیشتر برخوردار می‌باشد. در تحریم این مسئله به معنی داشتن تأثیر اقتصادی و ایجاد اعتبار سیاسی در کنار یکدیگر است (دورانس، ۲۰۰۰).

تحریم‌ها را از جنبه‌های متفاوتی می‌توان تقسیم‌بندی نمود. از یک منظر می‌توان انواع تحریم‌ها را نسبت به اندازه و حدود تحریم، کشورهای اعمال‌کننده و ابعاد اقتصادی و غیر اقتصادی تحریم‌ها بررسی کرد. البته

باید توجه کرد که هر پژوهشگر با توجه به دیدگاه و سلیقه خود می‌تواند اقدام به طبقه‌بندی انواع تحریم‌ها نماید.

از لحاظ اندازه یا حدود، تحریم‌ها را می‌توان به سه دسته:

تحریم‌های محدود: که بخش خاصی از اقتصاد را هدف قرار می‌دهند (مانند کاهش و یا لغو مساعدت مالی و اعمال محدودیت‌هایی بر فروش سلاح و برخی فناوری‌های حساس).

تحریم میانه: که تحریم‌های مالی و تجاری کلی‌تر و گسترده‌تر از حالت قبل را شامل می‌شود. تحریم جامع که شامل تحریم‌های گسترده مالی و تجاری است (مثلاً محاصره علیه عراق و صربستان) تقسیم‌بندی نمود.

از لحاظ کشورهای اعمال‌کننده، تحریم‌ها را می‌توان به سه دسته تقسیم‌بندی کرد:

تحریم یکجانبه: تحریمی است که فقط از طرف یک کشور علیه کشور هدف وضع می‌گردد. از دیدگاه تاریخی، این نوع تحریم دارای پیشینه‌ای ضعیف در دستیابی به اهداف امنیت ملی و دیگر خواسته‌های سیاست خارجی می‌باشد.

تحریم چندجانبه: تحریمی که در اعمال آن بیشتر از یک کشور سهیم است. در مقایسه با تحریم یک‌جانبه، تحریم چندجانبه، بار مالی و تجاری شدیدی را به کشور هدف برای تغییر سیاست مورد اعتراض وارد می‌سازد. چراکه کشور هدف امکان یافتن جانشین برای کمک کردن زیان اقتصادی را ندارد. همچنین بخش بزرگی از تولید ناخالص ملی این کشور به واسطه نیاز به مراودات تجاری و سرمایه‌گذاری بین‌المللی تحت تأثیر تحریم واقع خواهد شد.

تحریم سازمان‌ملل: تحریمی است که شورای امنیت آن را تصویب می‌کند و تمام کشورهای عضو سازمان ملل باید از آن پیروی کنند.

تحریم‌ها را از جنبه‌های اقتصادی و غیر اقتصادی نیز می‌توان طبقه‌بندی نمود. تحریم غیراقتصادی بر مبنای بی‌توجهی به اعتبار و حق کشور هدف در صحنه بین‌المللی می‌باشد. تحریم‌های غیر اقتصادی می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

- خودداری از اعطای ویزا؛
- کاهش سطح نمایندگی‌های سیاسی؛
- جلوگیری از عضویت کشور هدف در سازمان‌های بین‌المللی؛
- مخالفت با میزبانی کشور هدف در برگزاری اجلاس‌های بین‌المللی؛
- ایجاد محدودیت برای افرادی که به کشور تحریم شده سفر می‌کنند.

تحریم اقتصادی را می‌توان به هر قیدی که به وسیله کشور اعمال‌کننده بر تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی کشور هدف، در راستای وادار ساختن تغییر سیاستی وضع شود، تخصیص داد. تحریم‌های اقتصادی عمدتاً از دو طریق اعمال می‌شوند. تحریم‌های تجاری و تحریم‌های مالی. تحریم‌های تجاری که با محدود کردن یا قطع کردن انواع روابط وارداتی و صادراتی همراه می‌شود. در تحریم مالی محدودیت و فشارهایی بر

روابط مالی کشور هدف اعمال می شود. به طور کلی تحریم ها در حوزه اقتصادی را می توان به صورت زیر برشمرد:

- قطع کلی یا محدود صادرات و واردات و سیاست های تعرفه ای تبعیض آمیز؛
- در لیست سیاه قراردادن شرکت های درگیر در تجارت با کشور تحریم شده؛
- کاهش، تعلیق یا لغو موافقت نامه های تجاری و تسهیلات اعتباری؛
- عدم اجازه سرمایه گذاری خارجی و تعلیق یا لغو پروژه های مشترک؛
- رای مخالف در سازمان های جهانی در مورد اعطای وام، کمک هزینه، سوبسید و سایر کمک های بین المللی؛
- عدم اجازه انتقال دانش و فناوری های پیشرفته؛
- عدم اجازه حمل نقل دریایی یا هوایی از کشور تحریم شده و عدم صدور بیمه برای شرکت های کشور تحریم شده؛
- ایجاد مشکل در دسترسی به شبکه جهانی بانکی؛
- بلوکه کردن یا مصادره دارایی های بانکی یا مردمی.

۲-۱-۲. محیط کسب و کار

بهبود محیط کسب و کار به معنای بهبود و رونق فضای تولید و در نتیجه محرک رشد اقتصادی است، به گونه ای که اصلاح و بهبود محیط کسب و کار زمینه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد، ارتقاء سطح اشتغال و تولید را فراهم می سازد. به عبارتی محیط کسب و کار مناسب، شرط لازم برای رشد بخش خصوصی و از عوامل موثر بر رقابت پذیری می باشد. تا زمانی که محیط کسب و کار بهبود نیابد، بهبود عملکرد بنگاه ها و به طور کلی رشد بخش خصوصی امکان پذیر نخواهد بود. محیط کسب و کار روشن و سالم که منتج از سلامت اقتصاد و سیاست درست کشورها است، منجر به نتیجه های مثبت اقتصادی از قبیل صادرات مفید، رشد اقتصادی و توسعه صنعتی می شود و از مواردی است که اکیداً باید در فهرست سیاست های اقتصادی دولت ها قرار بگیرد. در این میان شاهد این هستیم که برخی از رقبای منطقه ای با بهبود مستمر محیط کسب و کار در کشورشان، هم جایگاه مطلوبی در این رتبه بندی ها به دست آورده اند و هم با ایجاد محیط مناسب و جذاب برای سرمایه گذاری در کشورشان، رشد اقتصادی، اشتغالی و رفاه بیشتری برای شهروندان خود ایجاد کرده اند (مهرجردی، ۱۳۹۰).

مؤسسات بین المللی مهمی همچون بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، بنیاد هریتیج و واحد مطالعات اقتصادی مجله اکونومیست، کشورهای مختلف را از نظر مؤلفه های مختلف محیط کسب و کار (تقریباً هر ساله) رتبه بندی می کنند. بانک جهانی از سال ۲۰۰۰، گروه انجام دادن کسب و کار را تأسیس نموده و از سال ۲۰۰۴ به طور مرتب و سالانه گزارش هایی در این حیطة منتشر می کند. در این چارچوب، ۱۰ حوزه از محیط کسب و کار شناسایی شده و در هر مورد با اتکا به شاخص های مختلف وضعیت حدود ۱۸۳ کشور جهان سنجش و

مقایسه شده و بهترین رویه های تجربه شده مستند سازی و معرفی گردیده است. بر این مبنا، گروه مذکور یک بانک اطلاعاتی وسیع تهیه نموده که وضع متغیرها و اجزای آن را در میان کشورهای مختلف از جمله ایران و همچنین تغییرات آنها را در طول زمان نشان می دهد و خود مدعی این امر است که با بهبود شاخص ها، بهبود محسوسی در نرخ تشکیل بنگاه ها و توسعه ورود بخش غیر رسمی به بخش رسمی، کاهش بیکاری و فقر ایجاد می شود (گزارش وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار سال، ۲۰۱۹).

۲-۱-۳. مدل سهولت انجام کسب و کار

شاخص سهولت انجام کسب و کار بانک جهانی، ۱۰۰ نماگر درخصوص قانون گذاری و تنظیم مقررات شامل "شروع کسب و کار، اخذ مجوزهای ساخت، دسترسی به برق، ثبت مالکیت، اخذ اعتبار، حمایت از سرمایه گذاران خرد، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، اجرای قراردادهای و ورشکستگی و پرداخت دیون" را ارائه می دهد. (گزارش وضعیت ایران در شاخص کسب و کار، ۲۰۱۹)

جدول شماره (۱) شاخص های سهولت انجام کسب و کار

مراحل، زمان، هزینه، حداقل سرمایه پرداخت شده برای شروع کار یک شرکت با مسؤلیت محدود	شروع کسب و کار
مراحل، زمان، هزینه تکمیل تمام فرایندهای ساخت یک انبار و سازکار کنترل کیفیت و ایمنی در سیستم مجوز دهی ساخت و ساز	اخذ مجوزهای ساخت
مراحل، زمان و هزینه اتصال به شبکه برق، قابلیت اطمینان عرضه برق شفافیت تعرفه ها	دسترسی به برق
مراحل، زمان، و هزینه انتقال مالکیت و کیفیت سیستم مدیریت زمین	ثبت مالکیت
قوانین و تالیق منقول و سیستم اطلاعات اعتباری	اخذ اعتبار
حقوق سهامداران خرد در معاملات با اشخاص وابسته و در حاکمیت شرکتی	حمایت از سرمایه گذاران خرد
پرداخت ها، زمان، نرخ مالیات کل و سهم های اجباری برای مطابقت شرکت با تمام مقررات مالیاتی و فریندهای پس از مالیات	پرداخت مالیات
زمان و هزینه صادرات محصول دارای مزیت نسبی و واردات قطعات خودرو	تجارت فرامرزی
زمان و هزینه برای حل اختلاف تجاری و کیفیت فرایندهای قضایی	اجرای قراردادهای
زمان، هزینه، نتیجه و نرخ بازیابی ورشکستگی تجاری و قدرت چارچوب قانونی ورشکستگی	ورشکستگی و پرداخت دیون

منبع: یافته های پژوهش

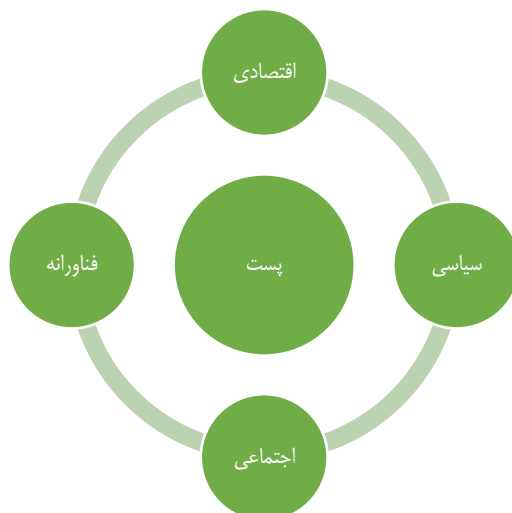
۲-۱-۴. مدل تحلیلی پست^۱

یکی از الگوهای موجود برای ارزیابی عوامل خارجی (محیطی) شیوه پست است. اصطلاح پست اولین بار توسط فرانسویس جی . آگولار استاد دانشگاه هاروارد در سال ۱۹۶۷ در اثر «ارزیابی محیط کسب و کار» مورد استفاده قرار گرفت و از چهار حرف P^۲، حرف E^۳، حرف S^۴ و حرف T^۵ تشکیل شده است که با بررسی این پارامترها می‌توان به خروجی مورد نظر دست یافت.

این تحلیل به طور گسترده به عنوان یک ابزار برنامه ریزی استراتژیک به کار می‌رود. با تحلیل پست می‌توان فرصت‌ها و تهدیدات بالقوه مربوط به کسب و کار و متأثر بر استراتژی شرکت را شناسایی کرده و راه‌های استفاده از این مزیت‌ها و اجتناب از این تهدیدات را کشف کرد. بنابراین، تحلیل مذکور خلاصه‌ای از نیروهای محرک در محیط کلان را به تصویر می‌کشد. این تحلیل محرک‌هایی که بیشترین اهمیت را در گذشته داشته اند شناسایی می‌نماید و مشخص می‌نماید در آینده تا چه اندازه‌ای ممکن است تغییر نمایند و این چگونه بر سازمان یا کل صنعت اثرگذار خواهد بود. این خروجی معمولاً به ایجاد یک تصویر بزرگ ذهنی برای هرگونه راه‌اندازی یا تغییر در کسب و کار کمک می‌کند. در این میان هر کدام از این واژه‌ها شامل زیرمجموعه اطلاعاتی خود می‌شود. در واقع در استفاده از این روش تحلیل فرصت‌های بکر و ناگهانی در کنار تهدیدات قریب الوقوع خود زمینه تغییرات فراوانی در کسب و کار است. در واقع پست کمک می‌کند با دیدگاهی واقع بینانه برنامه‌های توسعه‌ای را پیاده‌سازی شود (کامپل، ۲۰۰۵).

تحلیل پست را اغلب به صورت مکمل در کنار تحلیل اس-دبلیو-او-تی^۶ به کار می‌گیرند. با این حال حوزه‌های تمرکز این دو ابزار با یکدیگر تفاوت دارند. تحلیل پست به عوامل «کلی‌تر و بزرگ‌تری» نگاه می‌کند که ممکن است یک تصمیم، بازار و یا کسب‌وکار جدید را تحت تأثیر قرار دهند. درحالی‌که تحلیل اس-دبلیو-او-تی، به بررسی این عوامل در سطح کسب‌وکار، خط تولید یا محصول می‌پردازد. این مدل می‌تواند برای درک تصویر کلان از محیط کسب‌وکارها، صنایع و کشورها مورد استفاده قرار گیرد. اجزا این مدل عبارت‌اند از (اکسفورد، ۲۰۱۶):

-
- PEST^۱
 - Politics^۲
 - Economics^۳
 - Society^۴
 - Technology^۵
 - SWOT^۶

شکل شماره (۱) مدل پست

منبع: اکسفورد، ۲۰۱۶

عوامل سیاسی: عوامل سیاسی به میزان دخالت دولت در اقتصاد کشور مرتبط است. این موارد می تواند شامل قوانین رسمی و غیر رسمی باشد که بر محیط سازمان مؤثر می باشد. شاخص های مهم مربوط به عوامل سیاسی عبارتند از:

- ثبات سیاسی؛
- سیاست های تعرفه و تجارت؛
- متحدان تجاری در سطح بین المللی؛
- سطح فساد در دولت.

عوامل اقتصادی: عامل دیگر با اهمیت در ارزیابی محیط، موضوع اقتصاد است. اقتصاد یک کشور از ابعاد مختلفی از جمله تولید ناخالص داخلی، بیکاری، تورم، اشتغال و ... قابل بررسی است. برخی از متغیر های اقتصادی عبارتند از:

- رشد اقتصادی؛
- سیاست های مالیاتی؛
- بودجه دولت؛
- تولید ناخالص ملی؛
- نرخ تورم؛
- نرخ بیکاری؛

- نرخ ارز؛
- میزان مداخله ی دولت بر بازار.

عوامل اجتماعی: عامل اجتماعی، موضوع دیگر مورد توجه در تحلیل محیط کلان است. عوامل اجتماعی فاکتورهای متعددی از جمله ویژگی‌های جمعیت شناسی، مذهب، فرهنگ، آداب، رسوم و ارزش‌ها را شامل می‌شود. طیف گسترده‌ای از متغیرها برای شناخت عوامل اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد تا کسب و کارها مخاطبان‌شان را بهتر بشناسند. فاکتورهای اجتماعی درگیر در این کار عبارتند از:

- ویژگی‌های جمعیت شناسی (اندازه جمعیت، رشد جمعیت، نرخ تولد، نرخ مرگ، تعداد ازدواج/طلاق...):
- فرهنگ؛
- نرخ اوقات فراغت؛
- روحیه کارافرینی؛
- نقش زنان و مردان در جامعه؛
- مهاجرت.

عوامل فناورانه: فناوری یک عامل حیاتی برای برتری رقابتی و محرک اصلی جهانی شدن می باشد. پیشرفت فناوری معمولاً همراه با نوآوری و افزایش ضریب نفوذ فناوری در صنایع یا زندگی روزمره مردم همراه است. بنابراین در این حوزه عواملی مثل زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه، اتوماسیون، توانایی استفاده از فناوری و ... مورد بررسی قرار می‌گیرد. برخی از عوامل فناورانه عبارتند از:

- پیشرفت‌های فناورانه؛
- دسترسی به فناوری‌های جدید؛
- فعالیت‌های تحقیق و توسعه.

۲-۲. پیشینه پژوهش

یاوری و محسنی (۱۳۸۸) در یک بررسی تاریخی، اثر تحریم‌های تجاری و مالی آمریکا را بر اقتصاد ایران ارزیابی کرده‌اند. ایشان با بررسی آماری تلاش کرده‌اند اثر تحریم‌های تجاری و مالی آمریکا علیه ایران را بر صادرات نفتی و غیر نفتی ایران و همچنین بر واردات کالاهای سرمایه‌ای و تسهیلات ارزی ارزیابی کنند. در این بررسی به این نتیجه رسیده‌اند که تحریم‌ها صادرات غیر نفتی و واردات کالاهای سرمایه‌ای را کاهش داده است، اما بر صادرات نفتی اثر نداشته است. همچنین به این نتیجه رسیده‌اند که تحریم‌های مالی اثر بیش تری بر اقتصاد گذاشته است و نرخ‌های سود انتظاری وام دهندگان را بالاتر برده است. در این بررسی اثر تحریم‌های یاد شده را با اندازه‌گیری اضافه رفاه مصرف‌کننده ایران، برابر ۱/۱ درصد تولید ناخالص داخلی سالانه کشور برآورد کرده‌اند.

در مطالعه ای دیگر فرجی (۱۳۹۱) به بررسی شوک‌های ناشی از تحریم بر اهداف تحریمی ایران پرداخته است. بدین منظور از یک مدل پویا در ترکیب با توابع واکنش استفاده شده و برای ارزیابی آن از فرض تحریم کامل خرید ایران توسط اتحادیه اروپا و ایالات متحده آمریکا استفاده شده است. موضوع کلیدی این مطالعه این است که فعل و انفعال متغیرهای اقتصادی و سیاسی در اثر تحریم چگونه شکل گرفته و نتیجه تحریم‌ها را چگونه تعیین می‌کند. براساس دوره زمانی مورد بررسی در این مطالعه حدود ۸۳ درصد از صادرات ایران، ۳۴ درصد از درآمدهای دولت و ۲۴ درصد از تولید ناخالص تولید در ایران در ارتباط با اهداف تحریمی قرار دارد. این مطالعه تحریم را به عنوان شوک درآمد سرانه حقیقی نفتی مدلیزه کرده است. با توجه به دور نمای اقتصادی، تأثیر تحریم‌ها بر متغیرهایی همچون شاخص قیمت مصرف کننده، نرخ ارز حقیقی، واردات به قیمت حقیقی، مصارف حقیقی دولت، تولید سرانه ناخالص ملی حقیقی در قالب مدل (VAR) ارزیابی شده است. نتایج نشان می‌دهد که تحریم اثرات معنی داری بر متغیرهای کلیدی اقتصاد ایران دارد. هرچند اثرات تحریم در طول زمان محدود بوده و تنها منحصر ۲ تا ۴ سال از زمان وقوع تحریم می‌باشد، تنها به این دلیل که تعدیل ساختارهای اقتصاد تأثیرات اقتصادی و سیاسی تحریم‌ها را کاهش می‌دهد.

فخاری، سلمانی و دارایی (۱۳۹۲) به بررسی اثر تحریم‌های اقتصادی بر عملکرد شرکتهای دانش بنیان کشور پرداختند و بیان کرده اند پایدارترین رشد اقتصادی در جهان مربوط به اقتصادهای دانایی محور است و در این بین موتور محرک این اقتصادها، شرکتهای کوچک دانش بنیان هستند. مشکلات فراروی این شرکتهای، منجر به نرخ بالای شکست آنها در همان سال‌های اولیه می‌شود. بدیهی است در شرایط تحریم و التهاب اقتصادی، این مؤسسات کانون اثرات مختلف محیطی خواهند بود. این بررسی بر اساس یک پارادایم پراگماتیسم و با رویکردی کیفی و کاربردی به بررسی اثرات تحریم بر عملکرد شرکتهای دانش بنیان پرداخته است. هدف پژوهش، یافتن پاسخ مناسب این پرسش است که تحریم‌های اقتصادی غرب چه آثار منفی و مثبتی بر عملکرد شرکتهای کوچک دانش بنیان کشور جهت تداوم و توسعه فعالیت‌های آنها می‌گذارند. داده‌های این بررسی، آمار مراکز معتبر داخلی و خارجی و نتایج همگرای پژوهش‌های مرتبط است. در این پژوهش کیفی پس از نقد و تحلیل داده‌ها، با انتخاب ۲۰ نفر از خبرگان موضوع در کشور به روش هدف دار و اجرای تکنیک دلفی در دو مرحله، اجماع لازم حاصل شده و نتیجه فرآیند منجر به استخراج ۱۳ عامل مؤثر و ارائه الگوی سه جانبه اثرات منفی و مثبت تحریم بر عملکرد شرکتهای دانش بنیان شد.

هافبائر (۲۰۱۳) در مطالعه ای به بررسی تأثیر تحریم اقتصادی آمریکا بر تجارت آمریکا (بر اساس مدل جاذبه) پرداخته است. وی که یکی از اندیشمندان مطرح حوزه تحریم اقتصادی است، برای بررسی این تأثیر، تحریم‌ها را به سه طیف تحریم‌های ضعیف، متوسط و شدید تقسیم بندی کرده است. تحریم‌های ضعیف عبارتند از: محدودیت تعلیق کمک‌های اقتصادی، ممنوعیت صادرات قطعات نظامی و محصولات با کاربردهای دوگانه، محدودیت ارائه خدمات ضمانت بانکی، محدودیت سرمایه‌گذاری شرکتهای خصوصی در کشور هدف؛ تحریم‌های متوسط دربرگیرنده مجموعه تحریم‌های مالی و تجاری (نظیر ممنوعیت سرمایه‌گذاری در کشور هدف،

بلوکه کردن اموال و دارایی های کشور هدف، محدودیت صادرات به کشور هدف) است که علاوه بر اقلام نظامی، لیستی از سایر کالاها را نیز در بر می گیرد. در نهایت، تحریم های شدید شامل تحریم های گسترده تجاری و مالی هستند که با هدف ایجاد محدودیت های جدی در تجارت و سرمایه گذاری در کشور هدف، اعمال می شوند. در این مقاله، هافبائر براساس مدل جاذبه به محاسبه و تخمین میزان تجارت گمشده و یا زیانهای تجاری ناشی از تحریم بر اقتصاد آمریکا پرداخته و نشان می دهد در بین شش کشور مورد مطالعه، ایران دومین کشوری است که تحریم های آن بیشترین زیان یا تجارت گمشده را بر اقتصاد آمریکا تحمیل کرده است. همچنین، وی در مطالعه دیگری به بررسی تأثیر تحریم اقتصادی بر تجارت، اشتغال و دستمزدها در آمریکا پرداخته و تأثیر معنادار آن را تأیید کرده است.

مورت (۲۰۱۴) در یک بررسی اسنادی بر پایه داده های نوشتارهای گوناگون تلاش کرده است اثرهای مغایر رفتار انسان دوستانه تحریم های اقتصادی ایران و سوریه را ارزیابی کند. او پس از بررسی سندهای گوناگون و یاد کردن نکته های به دست آمده از این بررسی ها به این نتیجه می رسد که تحریم ها اثرهای منفی انسان دوستانه بسیاری بر این دو کشور داشته است. پس از این یافته، نوشتار به تحلیل سیاست جاری اروپا در زمینه تحریم ها و مقررات انسان دوستانه می پردازد و نتیجه می گیرد که بخش هایی از تحریم ها که اثرهای منفی انسان دوستانه داشته است باید کنار گذاشته شود.

کاتزمن (۲۰۱۵) در گزارشی با عنوان «تحریم های ایران» به تحلیل تأثیر تحریم اقتصادی بر بخش نفت و سرمایه گذاری در ایران پرداخته و نشان می دهد تحریم در سه دهه گذشته، تأثیر زیادی بر تولید و سرمایه گذاری به خصوص در بخش نفت در ایران داشته است.

۳. روش شناسی پژوهش

به طور کلی می توان انواع تحقیق را بر حسب هدف تحقیق در علوم رفتاری به صورت تحقیق بنیادی و کاربردی تقسیم بندی نمود. با توجه به آنکه نتایج این تحقیق می تواند مورد استفاده سازمان ها و نهاد های اقتصادی، سیاسی، مالی و نهاد های برنامه ریزی کلان اقتصادی قرار بگیرد، این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی می باشد. همچنین روش تحقیق حاضر توصیفی و تحلیلی می باشد. در این تحقیق ابتدا شرایط موجود اعم از نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت ها و تهدیدات توصیف می شوند و سپس با تحلیل آنها به ارائه راهکارهای مناسب پرداخته می شود. با توجه به آنکه از پرسشنامه جهت اندازه گیری میزان تأثیر تحریم بر محیط کسب و کار استفاده می شود، جزو تحقیقات کمی می باشد و از آن جهت که از مصاحبه های عمیق به منظور بررسی نظرات کارشناسان و خبرگان امر نیز استفاده گردیده است، می توان آن را در بخش کیفی نیز طبقه بندی نمود. در نتیجه با توجه به اینکه در این پژوهش، هم از روش های کمی و هم روش های کیفی استفاده شده است، در طبقه روش های آمیخته قرار می گیرد.

در این پژوهش برای تدوین ادبیات تحقیق از کتب، مقالات، سایت ها و پژوهش های مرتبط با موضوع تحقیق استفاده شده است. ابتدا با دو تن از صاحب نظران حوزه تحریم و کسب و کار مصاحبه عمیق صورت گرفته است و از نظرات و راهکار های آنان استفاده گردیده است. سپس برای اعتبار سنجی و اولویت بندی تأثیر

پذیری هر یک از شاخص های محیط کسب و کار، با توجه به نظر اساتید و متخصصین، از پرسشنامه استفاده شده است. این پرسشنامه شامل ۳۱ مولفه محیط کسب و کار می باشد. ۱۰ مولفه اول مربوط با شاخص های انجام کسب و کار و ۲۱ مولفه بعدی شامل شاخص های تحلیل پست می باشد. این پرسشنامه بین ۳۸ نفر از خبرگان توزیع گردید و از آنها در خواست گردید که نسبت به تأثیر تحریم ها بر هر یک از این مولفه ها نظر خود را اعلام نمایند.

جامعه آماری این تحقیق شامل مدیران، کارشناسان، پژوهشگران و اساتید حوزه های کسب و کار و تحریم می باشد که حداقل دارای سن ۳۰ سال به بالا می باشند و دارای مدرک کارشناسی بوده و دارای ده سال سابقه ی فعالیت مرتبط داشته باشند. همچنین حداقل دارای جایگاه خدمتی مدیریتی یا کارشناسی در سطح کارشناسی یا معادل آن و یا رتبه مربی در دانشگاه باشند. همچنین روش نمونه گیری، تصادفی طبقاتی بوده است. به این منظور، تعداد ۳۸ پرسشنامه ارسال گردید و تعداد ۳۶ پرسشنامه برگشت داده شد و سپس داده ها در نرم افزار SPSS تحلیل گردید. در این تحقیق برای مشخص شدن روایی ابزار جمع آوری اطلاعات از روایی صوری استفاده گردیده است. بدین ترتیب ابتدا مطالعات زیادی از طریق مطالعه کتاب ها، مقاله ها و پایان نامه ها انجام شد تا به طور کامل مفاهیم و متغیرهای مهم مورد استفاده در تحقیق و چگونگی اندازه گیری آن ها روشن و سؤالات مناسبی را برای بررسی فرضیه ها مشخص نماییم. سپس پرسشنامه ها در اختیار خبرگان این حوزه قرار گرفته، تا در رابطه با اینکه سؤالات مطرح شده، آنچه را که مدنظر است را اندازه گیری می کند یا خیر، اظهار نظر نمایند. سپس نظرات اساتید و کارشناسان در پرسشنامه لحاظ و تغییرات لازم در سؤالات اعمال شد. به منظور بررسی پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. برای محاسبه آلفای کرونباخ از رابطه زیر استفاده می شود که در آن K تعداد سؤالات، S_i^2 واریانس سؤال i ام و S_{SUM}^2 واریانس کل سؤالات می باشد.

$$\alpha = \frac{k}{k-1} \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^k S_i^2}{S_{SUM}^2} \right)$$

پایایی پرسشنامه بر اساس آلفای کرونباخ داده های بدست آمده بیشتر از ۰/۷ بدست آمدند که به صورت جدول زیر ارائه می گردد:

جدول (۲) پایایی پرسشنامه ها

ردیف	متغیر	ضریب آلفای کرونباخ
۱	اثر تحریم ها بر کسب و کار	۰/۸۸۷
۲	محیط سیاسی	۰/۷۹۶
۳	محیط اقتصادی	۰/۷۷۰
۴	محیط اجتماعی	۰/۸۸۷
۵	محیط فناورانه	۰/۷۴۲

منبع: یافته های پژوهش

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های پژوهش

با توجه به ترکیبی بودن مطالعه، در مرحله کیفی با تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با متخصصین امر، با استخراج مفاهیم، اقدام به طبقه‌بندی و نتیجه‌گیری و آرایه راهکار می‌گردد. در تحلیل داده‌های کمی به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده از پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی استفاده شده است. بخش تحلیل توصیفی با استناد به شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی شواهد مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

الف) برای توصیف آماری داده‌ها، از روش‌های توصیفی مانند فراوانی، نسبت‌ها و میانگین، مد و انحراف معیار استفاده، و برای توصیف واضح و شفاف‌تر، از توصیفات هندسی (مثل انواع نمودارها و جداول) استفاده شده است.

ب) برای تحلیل داده‌ها، ابتدا آزمون کولموگورف-اسمیرنوف انجام پذیرفت و نظر به اینکه تمامی توزیع متغیرها حالت نرمال داشته، لذا شرط آمار پارامتریک وجود و در نتیجه برای بررسی ارتباط بین متغیرها از آزمون T تک نمونه‌ای استفاده شده است.

۴-۱. توصیف آماری و مقایسه میانگین سؤالات پرسشنامه

پاسخ‌های بدست آمده از پرسشنامه‌های جمع‌آوری شده، به صورت جداول ذیل می‌باشد:

جدول شماره (۳) فراوانی و درصد فراوانی پاسخ‌های نمونه آماری به سؤالات

جمع	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		بسیار کم		سؤالات شناخت اثر تحریم‌ها بر محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای کاهش تأثیر آن
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
۱۰۰	۶۹/۴	۲۵	۳۰/۶	۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱. تحریم‌ها به چه میزان بر شروع کسب و کار اثر دارد.
۱۰۰	۰	۰	۲/۸	۱	۵۵/۶	۲۰	۴۱/۷	۱۵	۰	۰	۲. تحریم‌ها به چه میزان بر اخذ مجوزهای ساختمانی اثر دارد.
۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۱۶/۷	۶	۵۸/۳	۲۱	۲۵	۹	۳. تحریم‌ها به چه میزان بر شرایط دسترسی به برق در شروع کسب و کار اثر دارد.
۱۰۰	۰	۰	۲۵	۹	۷۵	۲۷	۰	۰	۰	۰	۴. تحریم‌ها به چه میزان بر ثبت‌داری‌ها در شروع کسب و کار اثر دارد.

جمع	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		بسیار کم		سوالات شناخت اثر تحریم ها بر محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای کاهش تأثیر آن
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰	۵۵/۶	۲۰	۴۴/۴	۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵. تحریم ها به چه میزان بر اخذ اعتبارات در شروع کسب و کار اثر دارد.
۱۰۰	۸/۳	۳	۹۱/۷	۳۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶. تحریم ها به چه میزان بر حمایت از سرمایه گذاران خرد اثر دارد.
۱۰۰	۲/۸	۱	۳۶/۱	۱۳	۶۱/۱	۲۲	۰	۰	۰	۰	۷. تحریم ها به چه میزان بر پرداخت مالیات اثر دارد.
۱۰۰	۳۸/۳	۳۰	۱۶/۷	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸. تحریم ها به چه میزان بر اثر تجارت فرامرزی دارد.
۱۰۰	۳۰/۶	۱۱	۶۹/۴	۲۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹. تحریم ها به چه میزان بر الزام اور بودن اجرای قرارداد ها اثر دارد.
۱۰۰	۸۸/۹	۳۲	۱۱/۱	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰. تحریم ها به چه میزان بر ورشکستگی و پرداخت دیون اثر دارد.
۱۰۰	۱۶/۷	۶	۵۸/۳	۲۱	۲۵	۹	۰	۰	۰	۰	۱۱. تحریم ها به چه میزان بر ثبات سیاسی اثر دارد.
۱۰۰	۷۷/۸	۲۸	۲۲/۲	۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲. تحریم ها به چه میزان بر سیاست های تعرفه و تجارت اثر دارد.
۱۰۰	۹۴/۴	۳۴	۵/۶	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳. تحریم ها به چه میزان بر متحدان تجاری در سطح بین الملل اثر دارد.
۱۰۰	۰	۰	۷۷/۸	۲۸	۲۲/۲	۸	۰	۰	۰	۰	۱۴. تحریم ها به چه میزان بر سطح فساد در دولت اثر دارد.
۱۰۰	۱۰۰	۳۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵. تحریم ها به چه میزان بر رشد اقتصادی اثر دارد.

جمع	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		بسیار کم		سوالات شناخت اثر تحریم ها بر محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای کاهش تأثیر آن
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰	۱۳/۹	۵	۵۸/۳	۲۱	۲۷/۸	۱۰	۰	۰	۰	۰	۱۶. تحریم ها به چه میزان بر سیاست های مالیاتی اثر دارد.
۱۰۰	۶۹/۴	۲۵	۳۰/۶	۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۷. تحریم ها به چه میزان بر بودجه دولت اثر دارد.
۱۰۰	۵۲/۸	۱۹	۴۷/۲	۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۸. تحریم ها به چه میزان بر تولید ناخالص ملی اثر دارد.
۱۰۰	۸۸/۹	۳۲	۱۱/۱	۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۹. تحریم ها به چه میزان بر نرخ تورم اثر دارد.
۱۰۰	۲۵	۹	۷۵	۲۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۰. تحریم ها به چه میزان بر نرخ بیکاری اثر دارد.
۱۰۰	۱۰۰	۳۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۱. تحریم ها به چه میزان بر نرخ ارز اثر دارد.
۱۰۰	۳۸/۹	۱۴	۶۱/۱	۲۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۲. تحریم ها به چه میزان بر میزان مداخله دولت بر بازار اثر دارد.
۱۰۰	۱۶/۷	۶	۴۱/۷	۱۵	۴۱/۷	۱۵	۰	۰	۰	۰	۲۳. تحریم ها به چه میزان بر ویژگی های جمعیت شناسی اثر دارد (اندازه جمعیت- رشد جمعیت- نرخ تولد/مرگ- نرخ ازدواج/طلاق).
۱۰۰	۰	۰	۱۹/۴	۷	۵۰	۱۸	۳۰/۶	۱۱	۰	۰	۲۴. تحریم ها به چه میزان بر فرهنگ اثر دارد.
۱۰۰	۰	۰	۰	۰	۲۵	۹	۲۵	۹	۵۰	۱۸	۲۵. تحریم ها به چه میزان بر نرخ اوقات فراغت اثر دارد.
۱۰۰	۸۶/۱	۳۱	۱۳/۹	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۶. تحریم ها به چه میزان بر روحیه کارافرینی اثر دارد.

جمع	بسیار زیاد		زیاد		متوسط		کم		بسیار کم		سوالات شناخت اثر تحریم ها بر محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران و راهکارهای کاهش تأثیر آن
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱۰۰	۰	۰	۳۰/۶	۱۱	۲۲/۲	۸	۴۷/۲	۱۷	۰	۰	۲۷. تحریم ها به چه میزان بر نقش زنان و مردان در جامعه اثر دارد.
۱۰۰	۳۰/۶	۱۱	۴۱/۷	۱۵	۲۷/۸	۱۰	۰	۰	۰	۰	۲۸. تحریم ها به چه میزان بر مهاجرت اثر دارد.
۱۰۰	۳۸/۹	۱۴	۶۱/۱	۲۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۹. تحریم ها به چه میزان بر پیشرفت های فناورانه اثر دارد.
۱۰۰	۹۱/۷	۳۳	۸/۳	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳۰. تحریم ها به چه میزان بر دسترسی به فناوری های جدید اثر دارد.
۱۰۰	۲۵	۹	۵۲/۸	۱۹	۲۲/۲	۸	۰	۰	۰	۰	۳۱. تحریم ها به چه میزان بر فعالیت های تحقیق و توسعه اثر دارد.

منبع: یافته های پژوهش

جدول شماره (۴) آماره های توصیفی مربوط به متغیرها

محیط فناورانه	محیط اجتماعی	محیط اقتصادی	محیط سیاسی	شروع کسب و کار	
۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	Valid
۰	۰	۰	۰	۰	Missing
۴/۴۴	۳/۲۷	۴/۴۸	۴/۳۵	۳/۸۵	میانگین
۴/۳۳	۳/۲	۴/۴۴	۴/۵	۳/۸۵	میانه
۴/۳۳	۳/۲	۴/۳۳	۴/۵	۳/۸	مد
۰/۳۳۸	۰/۱۹۸	۰/۱۷۶	۰/۲۱۰	۰/۱۲۰	انحراف معیار
۰/۱۱۴	۰/۰۳۹	۰/۰۳۱	۰/۰۴۴	۰/۰۱۵	واریانس
۴	۲/۸	۴/۳۳	۴	۳/۶	کمترین مقدار
۵	۳/۸	۴/۸۹	۴/۵	۴/۱	بیشترین مقدار

منبع: یافته های پژوهش

۴-۲. تعیین نرمال بودن متغیرها

با استفاده از آزمون چولگی و کشیدگی نرمال بودن داده‌ها را می‌توان بررسی کرد که ما در اینجا این آزمون را برای تک تک متغیرها انجام داده‌ایم که نتایج آن در جدول شماره (۵) نشان داده شده است.

جدول (۵) نرمال بودن متغیرها

کشیدگی	چولگی	متغیر
-۰/۳۷۵	-۰/۱۹۰	اثر تحریم‌ها بر کسب و کار
-۰/۸۹۹	-۰/۹۴۳	محیط سیاسی
-۰/۶۳۷	-۰/۸۵۸	محیط اقتصادی
۱/۴۶	-۰/۰۵۸	محیط اجتماعی
-۰/۹۲۴	۰/۳۰۹	محیط فناوریانه

منبع: یافته‌های پژوهش

مقدار چولگی و کشیدگی مشاهده شده برای متغیره در بازه (۲، -۲) قرار دارد. بنابراین داده‌هایمان از توزیع نرمالی برخوردار هستند و لذا می‌توان از آزمون T تک نمونه‌ای برای تحلیل داده‌هایمان استفاده نماییم. برای تجزیه و تحلیل استنباطی هر شاخص، از آزمون T مستقل برای معناداری و تعیین وضعیت موجود برای مقولات احصاء شده استفاده شده است. برای این منظور میانگین مشاهده شده در ۵ سطح از کم (۱) تا خیلی زیاد (۵) مقایسه شده و نتایج ارائه گردید.

جدول (۶) اثر تحریم‌ها بر شروع کسب و کار

حد بالا	حد پایین	تفاوت میانگین	درجه معناداری	t	درجه آزادی	سؤالات
۴/۸۵	۴/۵۳	۴/۶۹	-/۰۰۰	۶۰/۲۹۱	۳۵	سؤال ۱
۲/۷۹	۲/۴۲	۲/۶۱	-/۰۰۰	۲۸/۵۲۸	۳۵	سؤال ۲
۲/۱۳	۱/۶۹	۱/۹۱	-/۰۰۰	۱۷/۷۱۵	۳۵	سؤال ۳
۳/۳۹	۳/۱۰	۳/۲۵	-/۰۰۰	۴۴/۴۰۳	۳۵	سؤال ۴
۴/۷۲	۴/۳۸	۴/۵۵	-/۰۰۰	۵۴/۲۳۸	۳۵	سؤال ۵
۴/۱۷	۳/۹۸	۴/۰۸	-/۰۰۰	۸۷/۴۰۴	۳۵	سؤال ۶
۳/۶۰	۳/۲۲	۳/۴۱	-/۰۰۰	۳۶/۹۹۰	۳۵	سؤال ۷
۴/۹۶	۴/۷۰	۴/۸۳	-/۰۰۰	۷۶/۷۲۷	۳۵	سؤال ۸
۴/۴۶	۴/۱۴	۴/۳۰	-/۰۰۰	۵۵/۲۹۷	۳۵	سؤال ۹
۴/۹۹	۴/۷۸	۴/۸۸	-/۰۰۰	۹۲/۰۳۳	۳۵	سؤال ۱۰
۴/۱۳	۳/۶۹	۳/۹۱	-/۰۰۰	۳۶/۲۰۰	۳۵	سؤال ۱۱
۴/۹۲	۴/۶۳	۴/۷۷	-/۰۰۰	۶۷/۹۸۹	۳۵	سؤال ۱۲
۵/۰۲	۴/۸۶	۴/۹۴	-/۰۰۰	۱۲۷/۷۰۳	۳۵	سؤال ۱۳
۳/۹۲	۳/۶۳	۳/۷۷	-/۰۰۰	۵۳/۷۵۹	۳۵	سؤال ۱۴
۵/۱	۴/۹	۵	-/۰۰۰	۱۳۶/۱۵۲	۳۵	سؤال ۱۵

سؤالات	درجه آزادی	t	درجه معناداری	تفاوت میانگین	حد پایین	حد بالا
سؤال ۱۶	۳۵	۳۶/۲۳۶	-/۰۰۰	۳/۸۶	۳/۶۴	۴/۰۷
سؤال ۱۷	۳۵	۶۰/۲۹۱	-/۰۰۰	۴/۶۹	۴/۵۳	۴/۸۵
سؤال ۱۸	۳۵	۵۳/۶۵۶	-/۰۰۰	۴/۳۵	۴/۳۵	۴/۶۹
سؤال ۱۹	۳۵	۹۲/۰۳۳	-/۰۰۰	۴/۸۸	۴/۷۸	۴/۹۹
سؤال ۲۰	۳۵	۵۸/۰۶۶	-/۰۰۰	۴/۲۵	۴/۱۰	۴/۳۹
سؤال ۲۱	۳۵	۱۳۷/۶۵۶	-/۰۰۰	۵	۴/۹	۵/۱
سؤال ۲۲	۳۵	۵۳/۲۶۲	-/۰۰۰	۴/۳۸	۴/۲۲	۴/۵۵
سؤال ۲۳	۳۵	۳۰/۷۴۱	-/۰۰۰	۳/۷۵	۳/۵۰	۳/۹۹
سؤال ۲۴	۳۵	۲۴/۴۷۴	-/۰۰۰	۲/۸۸	۲/۶۴	۳/۱۲
سؤال ۲۵	۳۵	۱۲/۴۸۶	-/۰۰۰	۱/۷۵	۱/۴۶	۲/۰۳
سؤال ۲۶	۳۵	۸۳/۱۵۸	-/۰۰۰	۴/۸۶	۴/۷۴	۴/۹۷
سؤال ۲۷	۳۵	۱۹/۳۵۵	-/۰۰۰	۲/۸۳	۲/۵۳	۳/۱۳
سؤال ۲۸	۳۵	۳۱/۲۲۰	-/۰۰۰	۴/۰۲	۳/۷۶	۴/۲۸
سؤال ۲۹	۳۵	۵۳/۲۶۲	-/۰۰۰	۴/۳۸	۴/۲۲	۴/۵۵
سؤال ۳۰	۳۵	۱۰۵/۲۴۲	-/۰۰۰	۴/۹۱	۴/۸۲	۵/۰۱
سؤال ۳۱	۳۵	۳۴/۷۰۴	-/۰۰۰	۴/۰۲	۳/۷۹	۴/۲۶

منبع: یافته های پژوهش

با توجه به جدول زیر که نتایج حاصل از محاسبه میانگین بعد از محاسبه معنی داری عوامل مؤثر بر تحریم ها مشخص شدند، اکنون بر اساس نظر نمونه آماری که در طیف بندی لیکرت به سؤالات پاسخ داده اند به رتبه بندی این عوامل می پردازیم:

جدول (۷) جدول رتبه بندی بر اساس ازمون T

سؤالات	میانگین	رتبه	سؤالات	میانگین	رتبه
سؤال ۱	۴/۶۹	هشتم	سؤال ۱۷	۴/۶۹	هشتم
سؤال ۲	۲/۶۱	نهم	سؤال ۱۸	۴/۳۵	دوازده
سؤال ۳	۱/۹۱	بیست و پنج	سؤال ۱۹	۴/۸۸	چهارم
سؤال ۴	۳/۲۵	بیست و دو	سؤال ۲۰	۴/۲۵	چهارده
سؤال ۵	۴/۵۵	دهم	سؤال ۲۱	۵	اول
سؤال ۶	۴/۰۸	پانزده	سؤال ۲۲	۴/۳۸	یازده
سؤال ۷	۳/۴۱	بیست و یک	سؤال ۲۳	۳/۷۵	بیست
سؤال ۸	۴/۸۳	ششم	سؤال ۲۴	۲/۸۸	بیست و سه
سؤال ۹	۴/۳۰	سیزده	سؤال ۲۵	۱/۷۵	بیست و شش
سؤال ۱۰	۴/۸۸	چهارم	سؤال ۲۶	۴/۸۶	پنجم

سؤال ۱۱	۳/۹۱	هفده	سؤال ۲۷	۲/۸۳	بیست و چهار
سؤال ۱۲	۴/۷۷	هفتم	سؤال ۲۸	۴/۰۲	شانزده
سؤال ۱۳	۴/۹۴	دوم	سؤال ۲۹	۴/۳۸	یازده
سؤال ۱۴	۳/۷۷	نوزده	سؤال ۳۰	۴/۹۱	سوم
سؤال ۱۵	۵	اول	سؤال ۳۱	۴/۰۲	شانزده
سؤال ۱۶	۳/۸۶	هجده			

منبع: یافته های پژوهش

با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه ها و داده های آماری، تأثیر تحریم ها به ترتیب اولویت عبارتند از:

نرخ ارز - رشد اقتصادی - متحدان تجاری در سطح بین الملل - ورشکستگی و پرداخت دیون - روحیه کارآفرینی - دسترسی به فناوری های جدید - نرخ تورم - تجارت فرامرزی - سیاست های تعرفه و تجارت - بودجه دولت - شروع کسب و کار - اخذ اعتبارات در شروع کسب و کار - پیشرفت های فناوریانه - مداخله دولت بر بازار - تولید ناخالص ملی - الزام اور بودن اجرای قراردادها - نرخ بیکاری - حمایت از سزمايه گذاران خرد - مهاجرت - فعالیت های تحقیق و توسعه - ثبات سیاسی - سیاست های مالیاتی - سطح فساد در دولت - ویژگی های جمعیت شناسی - پرداخت مالیات - ثبات دارایی ها - فرهنگ - شرایط دسترسی به برق - نقش زنان و مردان در جامعه - اخذ مجوزهای ساختمانی - نرخ اوقات فراغت.

در جدول زیر میانگین شاخص ها ارائه شده است. مقایسه میانگین نشان می دهد که بالاترین میانگین (۳/۶۹) متعلق به محیط اقتصادی و پایین ترین میانگین (۱) متعلق به محیط اجتماعی است.

جدول (۸) جدول رتبه بندی شاخص ها

مؤلفه ها	میانگین رتبه
شروع کسب و کار	۲/۱۵
محیط سیاسی	۲/۳۲
محیط اقتصادی	۳/۸۹
محیط اجتماعی	۱/۳۲
محیط فناوریانه	۳/۶۹

منبع: یافته های پژوهش

۵. نتیجه گیری و پیشنهادها

در انتها با توجه به مطالعات انجام شده در طی این پژوهش و بررسی های انجام گرفته در پژوهش های مشابه، می توان بیان کرد که محیط کسب و کار کشور در وضعیت مناسبی قرار ندارد. تحمیل سنگین ترین تحریم

های آمریکا علیه کشور از یک طرف و نارسایی‌ها و مشکلات ساختاری موجود از گذشته در اقتصاد، فشار مضاعفی را بر پایه‌های اقتصادی کشور وارد نموده است. با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه و مصاحبه با متخصصین، راهکارهای مناسب جهت کاهش تأثیرپذیری محیط کسب و کار ج.ا.ایران از تحریم‌ها به تفکیک شاخص‌ها و اولویت‌انها به صورت زیر ارائه می‌گردد:

محیط اقتصادی:

- تقویت خود باوری و خود اتکایی.
- اجرایی سازی سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی در بخشهای تولیدی و تجاری.
- تقویت شرکت‌های دانش بنیان به عنوان پیشران و موثر در خودکفایی کشور.
- حمایت قانونی و مالی از تأسیس شرکت‌های نو پا و کوچک در حوزه‌های مختلف تولیدی و تجاری.
- اهتمام هر چه بیشتر به خصوصی سازی واقعی و کوچک سازی دولت و سپردن کارها به دست مردم.
- اصلاح محیط کسب و کار کشور با زدودن فرایندهای پر پیچ و خم اداری.
- اجرایی کردن هر چه بهتر و بیشتر دولت الکترونیک.
- جلوگیری از خام فروشی سرمایه‌های کشور اعم از نفت، مواد معدنی، محصولات کشاورزی و ... و ایجاد ارزش افزوده برای آنها.
- تنوع بخشی به مشتریان نفت و دیگر محصولات نفتی به منظور افزایش صادرات و کاهش امکان رهگیری آنها توسط دشمنان.
- انعقاد قراردادهای تعرفه ای ترجیحی با کشورهای دوست جهت حذف دلار و استفاده از ظرفیت تهاتر کالا با کالا.
- حمایت و واگذاری اعتبارات ارزان قیمت به فعالیت‌های تولیدی و تولیدات صادرات محور و افزایش مشوق‌های صادراتی.
- مولدسازی و فروش دارایی‌های مازاد دولت.
- تخصیص بهینه ارز دولتی جهت واردات مواد اولیه و کالاهای اساسی و ممانعت از واردات کالاهای لوکس.
- جلوگیری از قاچاق کالاهای از داخل به خارج کشور و بالعکس.
- رصد فعالیت‌های تجاری و اقتصادی کشور و اصلاح قوانین و مقررات مالیاتی به نفع تولیدات کالا و خدمات و به ضرر فعالیت‌های سفته بازی و فرار مالیاتی.
- جلوگیری از فرار سرمایه‌های کشور و ارز به خارج از کشور.

محیط فناوریانه:

- فعال کردن هسته های پژوهشی بین نخبگان و اتصال این پژوهشگاه ها به صنعت، راهگشای رونق اقتصادی و کم اثر کردن اثر تحریم ها است.
- فراهم سازی زمینه و امکانات شرکت های مشابه و راهکار خوشه سازی جهت رفع نیازمندی های یکدیگر و استفاده از تجربیات.
- تعریف مشکلات و کمبود های کشور به عنوان پروژه و ارائه آن به مراکز علمی جهت استفاده از ظرفیت های داخلی برای حل مشکلات.

محیط سیاسی:

- تقویت روابط سیاسی و تجاری با کشورهای منطقه و به خصوص همسایگان.
- چند جانبه گرایی و نگاه به شرق و انعقاد توافق راهبردی با کشورهایی که مخالف تحریم ها می باشند.
- بهره گیری از ابزارهای رسانه ای جهت حفظ هر چه بیشتر یکپارچگی و ثبات سیاسی کشور و مقابله با تبلیغات جهت دار دشمنان و ایجاد اتحاد و همدلی بین گروه های مختلف جامعه.
- باید از تنش های داخلی و خارجی کاست تا به سرمایه گذاران نشان داد که کشور محل امنی برای سرمایه های آنان می باشد.
- استفاده از ظرفیت نمایندگی های کشور در خارج به منظور تشویق دولت ها و بخش خصوصی آنها جهت انجام مرادوات تجاری.
- در شرایط تحریم مبارزه با فساد از اهمیت ویژه تری برخوردار است. اصلاح قوانین و نظارت بر هزینه کرد منابع بسیار با اهمیت است. این کار علاوه بر آثار پر خیر و برکت اقتصادی، موجب شکست عملیات روانی دشمنان نیز می شود.

محیط کسب و کار:

- اصلاح محیط کسب و کار کشور و کاستن از مجوزهای دولتی و بوروکراسی اداری و گسترش هر چه بیشتر دولت الکترونیک.
- اصلاح قانون های مرتبط با ورشکستگی به منظور حمایت هر چه بیشتر از کسب و کار ها جهت جلوگیری از ورشکستگی و در صورت نبود راهکار، تسریع فرایندهای ورشکستگی، جهت آزاد سازی هر چه سریعتر سرمایه ها و نیرو های انسانی جهت استفاده در سایر حوزه های مولد نیاز است.
- سرمایه گذاری در امور زیربنایی آب و برق به منظور پاسخگویی سریع به نیازهای کسب و کار.
- تقویت قدرت بانک ها و موسسات مالی و اعتباری جهت پرداخت اعتبارات به کسب و کار های خرد و کلان.

- اصلاح نرخ و مساعدت در نحوه پرداخت مالیات به نفع مودیان به منظور تشویق سرمایه گذاران به سرمایه گذاری.
- ایجاد هماهنگی های لازم بین دستگاه های مرتبط با تجارت خارجی به منظور کاهش زمان و هزینه های صادرات و واردات کالا و خدمات و یکپارچه سازی و اتصال بر خط سامانه های مرتبط با تمامی دستگاه های اقتصادی.

محیط اجتماعی:

- تسهیل و ترویج ازدواج آسان و ارایه مشوق های مالی (وام های کم بهره، مسکن ارزان قیمت و ...) و غیر مالی (کاهش مدت خدمت سربازی، ...) برای ترویج ازدواج و فرزند آوری.
- بسترسازی مناسب جهت استفاده از نخبگان و استعدادهای درخشان در کشور از طریق حمایت های ویژه مادی و معنوی از آنها.
- مهیا کردن زمینه بازگشت نخبگان و سرمایه گذاران از خارج کشور.
- سرمایه گذاری در امور تفریحی و گردشگری به منظور ترغیب مردم به استفاده بهینه از اوقات فراغت خود.
- آگاه سازی عامه مردم نسبت به تبعات و مشکلات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مهاجرت به خارج از کشور.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- احمدی، سید وحید (۱۳۸۲). بررسی مقایسه‌ای شاخص‌های فضای کسب و کار در ایران و جهان، اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- اشرفی، یکتا و فاطمه فهیمی فر (۱۳۹۰). بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب و کار با تأکید بر جایگاه ایران، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، مجله اقتصادی، سال یازدهم، شماره ۱۱.
- بهروزی فر، مرتضی (۱۳۸۳). اثر تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا بر اقتصاد بازرگانی ایالات متحده و بازارهای جهانی انرژی، فصلنامه پژوهش‌های بازرگانی، شماره ۳۳، زمستان، ص. ۱۹۵-۲۳۳.
- زارع مهرجردی، محلا؛ رضایی، محسن؛ عربیون، ابوالقاسم و اکبری، سیدمحمدرضا (۱۳۹۰). بررسی تأثیر مولفه‌های عمده محیط کسب و کار در کارآفرینی با استفاده از تکنیک‌های PEST، الگوی پنج نیروی پورتر و زنجیره تامین پورتر و ماتریس SWOT مطالعه موردی.
- زمانی، سید قاسم و زنگنه شهرکی، جعفر (۱۳۹۲). تحریم‌های بین‌المللی ناقض حقوق بشر، از چالش مشروعیت حقوقی تا مسئولیت بین‌المللی، فصلنامه راهبرد، شماره ۶۷- ص ۳۳-۶۱.
- زهرانی، مصطفی و دولت خواه زهرا (۱۳۸۹). مقایسه تحریم‌های اعمال شده علیه ایران و کره شمالی در شورای امنیت، فصلنامه راهبرد، شماره پنجاه و پنج، سال نوزدهم، ص ۱۷۰-۱۳۹.
- عزیز نژاد، صمد و سید محمدرضا سید نورانی (۱۳۸۸). بررسی آثار تحریم بر اقتصاد ایران با تأکید بر تجارت خارجی، مجله مجلس و پژوهش، شماره ۶۱، ص ۱۶۵-۲۱۰.
- گزارش وضعیت ایران در شاخص سهولت انجام کسب و کار سال ۲۰۱۹ میلادی بانک جهانی و راهکارهای پیشنهادی ارتقای آن، دفتر پایش و بهبود محیط کسبوکار، وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، آبانماه ۱۳۹۸.
- یآوری کاظم و رضا محسن (۱۳۸۹). آثار تحریم‌های تجاری و مالی بر اقتصاد ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس، شمارج ۶۱.

منابع لاتین

- Campbell, D., & Craig, T. (2005). *Organizations and the Business Environment, 2nd edn*, Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Cordesman, Anthony., Bosserman, Bradley., D'Amato, Jordan & Gagel, Andrew. (2011). *U.S. AND IRANIAN STRATEGIC COMPETITION, The Sanctions Game: Energy, Arms Control, and Regime Change*, center for strategic and international studies, October 06, 2011.

- Durance, Ph., & Godet, M. (2010). Scenario Building: Uses and Abuses, *Technological Forecasting & Social Change*, 77(9), 1488-1492.
- Oxford College. (2016). What is PESTEL analysis? Retrieved from <https://blog.oxfordcollegeofmarketing.com/2016/06/30/pestel-analysis/>
- Ringland, G. (2010). The Role of Scenarios in Strategic Foresight, *Technological Forecasting & Social Change*, 77(9), 1493-1498.
- The World Bank. (2019). "Doing Business 2019 Iran, Islamic Rep", IFC & IM.
- www.doingbusiness.org.

Investigating the Effect of Sanctions on the Business Environment of the I.R. of Iran and proposing solutions to reduce their impacts

Saeed Larijani¹
Mohammad Ali Motalebi Korbekandi²
Reza Bahraini^{3*}

Abstract

The imposition of sanctions is not a new phenomenon for the Islamic Republic of Iran. In fact, due to the historical weaknesses of the Iranian national economy, the country's adversaries have utilized the best course of action to disrupt its economy and business environment. In this study, we have examined the effect of sanctions on the business environment of Iran and have provided solutions to reduce their impacts. After categorizing sanctions, "ten indicators of ease of doing business" and "PEST Analysis" were utilized to survey the business environment. Subsequently, the mechanism by which sanctions impact the business environment were investigated. Thereafter, by drawing on the obtained information, appropriate solutions for reducing the impacts of sanctions on business environment were proposed. The modus operandi of this research was as follows: after designing the questionnaire, it was presented to the experts – more specifically, two experts in with the relevant knowledge were interviewed. Then, the T-Test and Friedman tests were deployed to analyze the data. Results of the survey show that sanctions have a greater impact that any other factors in affecting exchange rates, economic growth, and relations with international trading partners. Furthermore, the most effective strategies to reduce the impact of sanctions were found to be those that can help lay the ground for the implementation of "General Policies of the Resistance Economy", strengthening knowledge-based companies, reforming the country's business environment, and reducing the number and categories of permits and licenses issued by the government. **Keywords:** Sanctions, Business Environment, Ease of doing business, PEST analysis.

¹ Ph.D. Student in Economics, Faculty of Economics, University of Tehran, Tehran, Iran. (larijani.saeed@gmail.com)

² Ph.D. in Strategic Management, Faculty of Strategic management, Supreme National Defense University, Tehran, Iran. (Mam1342@chmail.com)

³ Ph.D. Student in Marketing Management, Faculty of Management, Islamic Azad University, Qazvin Branch, Qazvin, Iran. Corresponding author. (reza_bah@yahoo.com)